

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Айдачич Д. (Белград, Сербія)

Премудри Соломон и жене у фолклору балканских Словена

У тексті проаналізовані легенди про Соломона та жінок у фольклорі сербів, македонців та болгар.

Ключові слова: фольклор, легенди, Соломон, мудрість, жінки.

В тексте анализируются легенды о премудром Соломоне и женщинах в фольклоре сербов, македонцев и болгар.

Ключевые слова: фольклор, легенды, Соломон, мудрость, женщины.

The text examines the legends of the wise Solomon and women in the folklore of the Serbs, Macedonians and Bulgarians.

Key words: folklore, legends, Solomon, wisdom, women.

У Библији се сведочанства о јеврејском владару Соломону више ослањају на историјске чињенице и легенде, но у каснијим предама легенди о Соломону у јеврејском Талмуду где старозаветни лик добија и нове црте [4; 9; 11]. Одступања од историје и библијског текста још су се више умножавала у доцнијим предама, посебно приповедањима у промењеним религиозним и културно-историјским оквирима.

У хришћанским апокрифима Палеје Соломон, понекад под утицајем народне културе губи етничке ознаке [2; 6; 7]. Када су апокрифна предања о Соломону ушла у словенски фолклор и почела да се преносе усменим путем, у неким од народних прича сасвим се губе етноконфесионалне црте, како јеврејске тако и хришћанске. Соломон је често у јужнословенском фолклору лишен етничких јеврејских ознака, а некада чак нема ни висок друштвени положај. У фолклору православних балканских Словена ликови Давида и Соломона добијају понеке нове, особености. Приповедајући о старозаветним ликовима народни приповедачи нису следили чињенице о знаменитим личностима историје Јевреја из Библије, већ из традиције коју су прихватили и продужавали. Историја Давида и Соломона са етноконфесионалне тачке гледишта не третира се као историја другог, јеврејског народа и вере, већ се осећа као историја свог рода, па се и, велики краљеви јеврејске државе на врхунцу у усменој традицији представљају и доживљавају као своји.

И Давид и Соломон су у народним предањима веома живи ликови, пуни противречности. Али оне такве особине имају и у самој Библији. Творци Старог завета нису обоготворили ове краљеве, иако су они, стицајем историјских околности успели да уздигну моћ своје државе више но њихови претходници или потомци. Али и сама Библија не крије сагрешења ових мудрих владара. Посебно се то односи на Соломона, који се назива „премудрим Соломоном“. Као лик препознатљивих црта који је прихваћен у словенском прозном фолклору Соломон се почео појављивати у приповеткама у којима се преплићу мотиви прича који нису првобитни биле везане за њега, долази до контаминација, али се неки мотиви из прича о Соломону појављују и са другим актерима који га замењују.

Путеве преузимања и прерађивања мотива у народним причама о Соломону испитивали су још филолози и фолклористи краја XIX века. Александар Веселовски је проучавао путеве ширења прича о Соломону у руском фолклору и указао да су они водили од Талмуда, преко Палеје до фолклора [2]. И други филолози краја XIX и почетка XX века наставили су истраживања Веселовског о везама мотива у апокрифима и фолклору (Иван Франко, Михајло Грушевски, Ватрослав Јагић, И. Порфирјев, и др.) [12; 3; 7]. Поред трагова Библије, Талмуда, апокрифа, видан је и утицај пучких црквених књига, и вишеструког преплитања усмене и писане традиције. Новије, наглашено културолошки центриране радове о Соломону у оквирима народног хришћанства у словенском фолклору објавиле су Русиње Ољга Белова и Ј. Титова, Пољкиња Магдалена Зовчак, Бугарка Димитринка Димитрова Маринова [1; 14; 5].

У опису Соломоновог доласка на власт и владању узред се спомињу и његови односи са женама. Овде ће пажња бити усмерена на представљање мудрости у причама о Соломону у односу на жене у усменој прози балканских Словена. У Старом завету, насупрот слици из словенског фолклора, истиче се преданост Соломонове мајке Соломону и истрајна борба да он дође на престо. Казивачи као преносиоци усменог блага наравно нису могли знати да одступају од историјске веродостојности, што није имало значаја ни за њихове слушаоце, али је са становишта ширег разумевања народне културе ова чињеница важан показатељ преусмеравања пажње на мудрост као карактеристичну црту Соломоновог лика, која почиње да се укључује у све приче о њему, укључујући и оне у којима се приповеда о његовом односу према женама.

Мудрац јесте архетипски лик у разним културама, који с једне стране има повлашћен положај на који га уздиже његов редак дар, али, га он, с друге стране, и одваја од других људи. Премудрост као дар, представља и благо и искушење, он предодређује судбину човека који се добијеном способношћу разликује од других људи. Изузетна мудрост се прелама кроз етички систем културе, а амбивалентни став према који се одражава у противречном вредновању премудрости, исказан је у похвалним оценама или пак покудама појединачних казивача. У односу мудраца према женама њихово шире и дубље разумевање живота и људи може бити премоћ у њиховом освајању или препрека због критичког односа према њима.

Овде желимо да осветлимо какви мотиви се везују за представе балканских Словена о лику Соломона у односу са женама у усменој прози балканских Словена?

Надметање у мудрости са сестром или царицом савском. Соломон се у многим народним причама православних балканских Словена надмеће у мудрости како са лукавим преварантима, тако и са другим веома мудрим људима. У варијантама прича о Соломону и његовој сестри надметање у мудрости садржи гендерни аспект. Када увиди да његова стварна мудрост уступа сестриној, он тражи довитљиво решење како би надмашио сестру од које није мудрији. Соломон, наиме, не зна да реши проблеме који му задају, али он препредено сазнаје решење од сестре и представља га као своје (Чајкановић 76. Мудри Соломун и сестра му). Његова мања мудрост пред другима јавно није откривена, а његова мудрија сестра коју он уходи уз подршку помоћника, не добија одговарајуће признање. Сам Соломон у овим причама не испољава женомрзачке ставове из других прича.

Соломон самерава своју мудрост и са Сибилом, царицом савском (етиопском).

Женомрзац и мајка. У већини прича о Соломоновом односу према женама

доминира морална проблематика части и бешчасћа. У њима је Соломонова мудрост употребљена за разоткривање мана жена, доказивање њихове неверности и похоте. Соломон надмудрује жене/жену, најчешће мајку, да би доказао да жене нису достојне мушких врлина.

У Библији не постоји неразрешен однос Соломона са мајком, управо супротно. По Библији, цар Давид је обећао супрузи, отетој Вирсавији, да ће њен син Соломон бити цар. У борби за престо, поред Соломона доцније су се као супарници појавили и други Давидови синови, пре свега Адонија. Када је стари Давид одлучивао о свом наследнику, и дошао на помисао да на престо не посади Версавијиног сина, већ сина друге жене, мајка Соломона се свим силама борила и изборила да цар Давид одржи дато јој обећање и прогласи Соломона царем.

У Палеји постоји прича у којој Соломон тврди – да међу хиљаду жена ни једна није верна. У фолклорним обрадама ове приче јављају се различите варијанте. У апокрифима постоји прича о Соломону и инцестуозни веза са мајком, прича слична причи о Едипу. Мада је мотивација наређења да се дечак убије нешто друкчија него у грчком миту, мајка наређује да Соломона убију јер он као дечак показује женомрзачке црте, Соломон одраста код простих људи и не знајући се враћа у свој дом и постаје љубавник своје мајке.

У усменим причама балканских Словена о Соломону и његовој мајци изражени су његови женомрзачки ставови, који вероватно потичу из Палеје и потоњих прича у црквено моралистичким круговима. Соломон се клади или доноси одлуку да ће показати мајци да су жене неверне, те поучава слугу да приликом поливања воде при умивању чулно раздражи његову мајку. Када оцени да је она спремна да се препусти загрљајима слуге, Соломон замењује слугу и разоткривајући свој идентитет доказује мајци да је био у праву. У неким приповеткама мајка куње свог сина, који јој је на њеном примеру доказао да су све жене неваљале, лукаве, неверне. (Вук 43; Чајкановић 66; ЗНЖ 29/2, стр. 212; Цепенков [7] 580, 581)

У причама о Соломону као женомрцу опозицији мудрост – обична памет, потписују се две додатне опозиције: морална исправност – поквареност, мушкарци – жене, па се по Соломоновом виђењу свим женама приписује рђаво понашање. У варијантама приче у којима се проверава ова теза Соломон утиче на дешавања, усмеравајући без њиховог знања поступке неких јунака, који треба да докажу његово право. Оваква поставка приче усмерена на доказивање покварености жена припада мизогински расположеним члановима заједнице. Али нас сада интересује зашто је баш Соломон изабран за гласноговорника оваквог животног става. Очигледно је да он жене мрзи од детињства, и да је то било познато народним казивачима. Његов презир према разблудној мајци у записима усмених прича источних Словена још је радикалнији, јер Соломон још у утроби пати од разблудности своје мајке.

Народни приповедачи на словенском Југу и Истоку за причу о манама жена, могли су да изаберу већ раније формиран Соломонов лик, у срединама у којима је он већ задобио црте фолклорног јунака. Ако погледамо са тачке гледишта психологије овог лика какву су хтели – не хтели, подразумевали приповедачи, она се лако уклапа у виђење традиционалном човеку непознатих теорија личности. Психоаналитичари би рекли да су у Соломоновом односу према женама фиксирани неразрешени његови односи са мајком. У више прича сукоб са мајком је наглашен, што потврђују бројне варијанте у којима мајка Соломона одбацује или чак жели да убије. Сећање на

мајчино одбацивање детета могло је изазвати Соломонову мржњу према женама. У неким варијантима мајка сурово наређује да дете убију зато што је говорило против жена, чиме се фројдовски гледано проблеми са мајком додатно продубљују.

У причама о премудром Соломону и женама очигледна је противречност његовог женскарења и женомрства, које заправо проистичу из заједничког језгра психологије мудрог јунака, онако како је формира колективна представа народног казивача. Соломона жене и привлаче и одбијају. Народна психологија, наравно, није систематична и доследна, да бисмо понудили једнозначно тумачење, али није лишена ни одређене логике у обликовању ликова. Стога можемо да издвојимо из прича балканских Словена о премудром Соломону релативно устаљене црте његовог лика. То је свакако однос Соломона и његове мајке, у коме је изразита црта Соломоново потцењивање жена и њихових врлина.

У причи о мајчиној клетви Соломона, коју је у Македонији записао Марко Цепенков, мати и син су склони инату – они су прзице, које су ради премоћи у спору спремне да иду до краја без обзира на цену.

Секоја вечер тој разгоор го имале Соломон и мајка му и никако не можеле да се погодат. Многу мака му било на Соломона дека не можел да ја кандиса мајка си да поверуа оти жените биле побудали, а не мажите.

И мајка му била инаетчија, ама и Соломон бил па уште поинаетчија, та је скројал еден маривет што се вчудовидела мајка му. Ја курдисал едно момче многу лично да је биди измекар на мајка си и го научил Соломон како да напраит. (Цепенков, 580)

Последицу таквог психолошког профилирања чине сукобљени ставови у препирци мајке и сина о женама и њихови неочекивани поступци у жељи да се докаже своја исправност. У причи из Македоније "Цар Соломон кога докажа оти мажите сет поверни од жените" (Цепенков 7, 586) у препирци око тога ко је вернији, Соломон тврди да су мужеви. Да би доказао да је у праву цар уз претње и обећање награде у виду високог положаја наводи мужа да убије верну жену, Муж то одбија. Када слично затражи од жене она већ прве ноћи покуша да убије свог мужа, али јој је Соломон дао мач од воска – па он доказује да је био у праву.

Изневерени супруг. Соломон се у фолклору балканских Словена показује и као супруг кога је жена оставила ради другог цара. Када види да се Соломон појављује у близини новог двора, она добро разуме његову намеру да је врати, а знајући Соломонову речитост, неверница упозорава свог новог мужа да се не упушта ни у какав разговор са Соломоном. Овај пренебрегава савет, па је Соломону доста да се насмеје цару који га, на своју несрећу запита зашто се смеје и тако да Соломону прилику да се спасе из веома тешке ситуације. Прича *Једна гобела у као а друга из кала* из збирке Вука Караџића (Бр. 42) почиње: "Жена Премудрога Соломуна загледа се у некака другога цара, и намисли да остави првога мужа и да бјежи овоме другоме"

У народним причама Словена јављају се мотиви из ових легенди везани за отмицу девојака њиховим примамљивањем раскошном робом на брод тобожњих трговаца. У варијантатам тих прича губи се веза са Соломоном, па се и јунаци не називају именима из библијског и апокрифног изворника.

Надмудрени женскарош. Соломон у народним причама Бугара, Македонаца и Срба доиста има проблем са женама. Упркос праведности или мудрости он до њих не долази лако када жели да их освоји, а оне жене које има њега остављају. Зашто је најмудрији у неспоразуму са женама, зашто их одбија и презире?

У причи из Македоније, Соломон као женскарош – опседа часну лепотицу, верну свом мужу. Цар јој шаље и људе који је уверавају да не одбија цара. Пошто види да не може да се одбрани од насртљивца, жена га позове да јој дође у поноћ. Соломон усред ноћи долази на заказани састанак и улази у кош којим би се дигао до високог прозора, али мудра жена га оставља на сред канапа у корпи, излажући га могућој срамоти. Соломон се заклинје да га спусти, да га не осрамоти а да ће је оставити на миру (Цепенков 584). Најмудријег надмудри часна жена, јер је овај заслепљен. Она га поучава: *што е у царица, то е и у магарица*. Соломон се покаје и заклинје да се неће светити довитљивој жени и она га спушта на земљу и спасава од брукe.

Ако се у већини приповедака балканских Словена Соломон показује као женомрзац, у овој причи његова неиздржива телесна страст подстакнута лепотом наводи га да заборави на опрезност. Поента надмудреног мудраца се језгровито исказује пословичким исказом. Малобројност варијаната ове приче наводи на опрез у погледу њене усмене аутентичности. Она је могла бити књижки састављена од стране познаваоца усменог причања, према образцу прича о похотним поповима, у чијем лику се лажна духовна моћ и утицај, исмева надмудривањем њихових похотних планова. У причи о Соломону паметна жена надмудрује самог Соломона.

*

Постоји једна прикривена злурадост у причама о Соломону и женама. Упркос томе што је најмудрији, Соломон као човек, мора да решава проблеме са којима се суочава и обичан, човек. И за премудрог Соломона постоји непредвидљивост жене, надметање са њом – њега vara жена, проклиње га мати којој он докаже да је слаба према мушкарцима. Када Соломон користи превару да би победио, приповедач то не осуђује. У таквим приликама постоји двоструко подначавање вредности, при коме се приповедач поистовећује са Соломоном, дајући му да надмаши свог женског супарника. Како Соломон доказује тезу и приповедни ток је усмерен на лукавом и довитљивом грађењу ситуације у којој ће он доказати да је у праву.

У народним причама балканских Словена Соломон не очарава жене. Народни приповедачи његову мушку непривлачност пред женама не повезују директно, већ индиректно са његовом мудрошћу. Мудрост Соломона као судије усмерена је на проналажење лукаво смишљене подвале превараната, крадљивца или отмичара и заснована је на Соломоновом познавању подлости и тамних страна људске природе. Мудрост Соломона као саветодавца ослоњена је на разрешавање проблематичних односа међу људима па и животињама. Премудри Соломон, дакле, своју мудрост користи за уклањање проблема који изазивају или би могли да изазову некажњено нарушавање друштвеног реда. У односу према женама Соломонова мудрост не разрешава проблем других људи, већ показује његове животне погледе, који са својом заоштреном оценом о женама чине језгро заплета догађаја о коме се приповеда. Соломоново умеће разобличавања ту није усмерено на појединачног прекршиоца, већ разобличава цео женски род.

Али за разлику од вредносне лествице народног приповедача, по којој јунак-победник, као позитиван узор или антиузор, добија све, у случају Соломона, као премудрог таква логика не важи.

Соломон не ужива једнозначну подршку приповедача који о њему казују приче. Став према њему у односу на жене разликује се и у односу на најмудрије који долазе до циља, али и од јунака који као најглупљи или најлењи достижу успех. Мудрост

није јединствена појава, нити се једнако цени од стране различитих људи и кругова. По свој прилици, у народној култури, насупротив похвалама мудрости у пословицама, у приповедном фолклору постоји амбивалентан однос према вишку мудрости. Стога и пратеће особине мудрог човека, па и премудрог Соломона нису једнозначне. Не постоји јединствени лик Соломона, јер је он у неким причама и варијантама народни мудрац, негде праведни, негде осииони владар, некада је он некористољубиви судија, а некада пожудни моћник који не преза ни од чега. Због ове разноликости било би добро издвојити основне типове легенди о Соломону и уочити на који начин се у тим различитим типовима концептуализује његова мудрост, у овој прилици уже посматрану у причама о женама.

Соломон се у народним причама појављује и као јунак – носилац позитивних вредности, али у односима са женама он је најчешће представљен као антијунак – женомрзац зазире од неверности женског рода, ређе женскоарош-насилник или супарник по сваку цену жели да докаже да је најмудрији на свету. Основно језгро прича о Соломону и женама базира се на једноставним животним ситуацијама у којима подозриви или надметању склон Соломон побеђује, али његова победа није слатка, јер он доказује само да је у праву. Те су приче блиске по духу причама о Соломону као судцу, који такође увек надгорњава своје супарнике, али понекад садрже и неморалне поступке Соломона. Тако је његова победа над другим полом понегде укаљана.

Ако се упореде приче о Соломону у фолклору балканских Словена са причама о народским лукавцима, као што су Еро код Срба, Лукав Петар код Бугара, или оштроумни младић наспрам попа у шаливим еротским причама, очигледно је да премудри Соломон својом мудрошћу не осваја жене, нити он њу употребљава да би их освојио. Ако се и јавља у фолклорним представама балканских Словена код Соломона пожуа, он је губитник, било као изневерени муж, било као намагарчени женскоарош.

Како се неке приче балканских Словена о Соломону састоје из контаминације две приче – прве о сагрешењу (према мајци) и кетви, и друге о спасавању Соломона са дна мора или са неба укрштају се и преплићу две поетике – реалистичке приче и приче о чудесима. Иако се и једна и друга прича ослањају на довитљивост Соломона, прва је ближа предању са елементима моралне поуке, док је друга блиска бајци и спасавању главног јунака са оног (горњег и доњег) свега.

ЛИТЕРАТУРА:

1. *Белова О.* Народная библия. Восточнославянские этимологические легенды. – М., 2004. – С. 297–309;
2. *Веселовский А.* Новые отношения муромской легенды о Петре и Февронии и Сага о Рагнаре Лодброке // ЖМНП. – 1871. – № 4. – С. 95–142;
3. *Грушевський М.* Історія української літератури. Том 4. Кн. 2. Творчість на теми релігійно-моральні;
4. *Дрејн Ц.* Увођење у Стари завет. – Београд, 2003. – 470 с.;
5. *Зовчак М.* – *Zowczak M.* Biblia narodowa. Interpretacje wątków biblijnych w kulturze ludowej. – Wrocław, 2000. – S. 183–225;
6. *Милошевић-Ђорђевић Н.* Заједничка тематско-сигејна основа српскохрватских неисторијских еписких песма и прозне традиције. – Београд, 1971. – с. 44, 45, 49, 106, 332;
7. *Порфирьев И. Я.* Апокрифические сказания о ветхозаветных лицах и событиях по рукописям Соловецкой библиотеки. – СПб., 1877 // СОЛЯС. – Т. 17. – № 1;
8. Суды Соломона / Подг текста, перевод и комм. Г. М. Прохорова // ПЛДР: XIV – середина XV века, –М., 1981. – С. 66–542.;
9. *Тибергер Ф.* Царь Соломон. Мудрейший из

мудрых. – М., 2005. – 366 с.; 10. *Титова, Л. В.* Фольклорные обработки XVIII в. Повести о рождении и похождениях царя Соломона // Источники по истории русского общественного сознания периода феодализма. – Новосибирск, 1986. – С. 209-251; 11. *Fraj N. Veliki kod(eks).* – Beograd, 1985. – 317 s.; 12. *Франко І.* Передмова (до видання «Апокрифи і легенди з українських рукописів. Том І. Апокрифи старозавітні». Львів, 1896) // Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Том 38 Літературно-критичні праці (1896-1911). – Київ, 1983. 14. *Ярошенко-Титова Л. В.* Повесть об увозе Соломоновой жены в русской рукописной традиции XVII-XVIII вв. // ТОДРЛ. – Т. 29. – 1974.

Білоног Ю.І. (Київ, Україна)

Інтертекстуальний діалог творчості Мілорада Павича з феміністичним постструктуралізмом

У статті розглядаються деякі аспекти гендерної ідеології як інтертекстуального коду, що представлений у теоретичному дискурсі феміністичного постструктуралізму і виявляється в художньому дискурсі Павичевої творчості.

Ключові слова: Мілорад Павич, постмодернізм, феміністичний постструктуралізм / феміністична літературна критика, гендер, інтертекстуальність.

В статье рассматриваются некоторые аспекты гендерной идеологии как интертекстуального кода, который представлен в теоретическом дискурсе феминистского постструктурализма и проявляется в художественном дискурсе творчества Милорада Павича.

Ключевые слова: Милорад Павич, постмодернизм, феминистский постструктурализм / феминистская литературная критика, гендер, интертекстуальность.

This paper discusses some of the aspects of gender ideology as an inter-textual code which has been presented in the theoretical discourse of feminist post structuralism that occurs in the literary discourse of Milorad Pavic's creativity.

Key words: Milorad Pavic, postmodernism, feminist post structuralism/feminist literary criticism, gender, inter-textuality.

Комунікативний формат творчості Мілорада Павича (1929 – 2009) значно розширюється за рахунок наявної у ній мережі численних інтертекстуальних зв'язків, що розкриваються у безкінечному просторі інтелектуального контексту. Інтертекстуальність у Павичевих творах виявляється, зокрема, й у перегуку із сучасними теоретичними дискурсами, логічне пояснення якого знаходимо у «дворемісничості»^{*} сербського автора. Його твори, як і постмодерністська практика

^{*} Постмодернізм активізував феномен «дворемісничих людей», тобто учених-письменників, які живуть у двох світах – у науковому і в літературному. У зв'язку з цим сербський дослідник М. Пантич ужив термін «олександрійський синдром», який відсилає до посткласичної античності й Олександрійської бібліотеки як символу доби вченої елліністичної поезії, адже толішня література, повна натяків, ремінісценцій і алюзій, творилася філологами-професіоналами (Каллімах, Аполоній Родоський та ін.). До постмодерністських ерудованих митців олександрійського типу слід віднести таких письменників і водночас істориків й теоретиків літератури, як Умберто Еко, Італо Кальвіно, Джон Барт, Девід Лодж, а з-поміж сербських літераторів – Данило Кіш, Борислав Пекіч і, звичайно, Мілорад Павич. Див. *Pantić M. Aleksandrijski sindrom – 2. – Beograd, 1994. – S. 60.*